

Hoe 'duidelijk' moet geschiedschrijving zijn? Een reactie.

Voor het vorige Gronieknummer (Taal en Geschiedenis) schreef M. Zaalberg 'Clio en Consorten' over het onderscheid tussen literatuur en geschiedschrijving. De strekking van het artikel is, dat het verschil niet zit in het fictioneel karakter, dat aan literatuur wél en aan geschiedschrijving niét eigen zou zijn, maar gelegen is in de meerduideligheid van de literaire tegenover de eenduidigheid van de geschiedwetenschappelijke tekst. Zaalberg verdedigt zijn stelling onder meer door, zoals hij zegt, een voorschot te nemen op een eventuele discussie. Over dit onderdeel van zijn redenering wil ik hier iets zeggen.

De tekst van de historicus is, aldus Zaalberg, vaak óók op meer manieren te interpreteren: in het geschiedverhaal spelen vaak onuitgesproken vooronderstellingen mee, die alleen een goed ingevoerde lezer bespeurt. De oplossing voor dit probleem ziet Zaalberg in het, zoveel als mogelijk is, in de tekst uitspreken, formuleren van de vooronderstellingen en uitgangspunten. Zo zou de eenduidigheid alsnog gewaarborgd zijn en zou de 'wetenschappelijk discussie' van een obstakel bevrijd zijn. Zaalberg suggereert zelf, dat zijn betoog op dit punt niet waterdicht is, want, schrijft hij, hier "*..komen we aan de grens van mijn onderscheidingscriterium – wellicht omdat we zijn aangeland bij de grens van de verwetenschappelijking van de geschiedschrijving.*" Ik vind het jammer, dat hij hier niet nader op ingaat. Zo blijven een aantal zaken in het duister, die met het eigene van de geschiedwetenschap te maken hebben. Allereerst enkele praktische bezwaren tegen het laatste deel van Zaalberg's voorstel. Het is zeer de vraag of de historicus zich alle vooronderstellingen bewust is of kan zijn. Een betoog, dat honderd jaar geleden als vanzelfsprekend werd aanvaard, en waarvan werd aangenomen dat het vrij was van vooroordelen, wordt nu over het algemeen als hoogst ideologisch en vooringenomen beoordeeld, en doet vaak zelfs naïef aan. Het zou van veel arrogantie en kortzichtigheid getuigen te den-

ken dat nu, zelfs al zijn historici zich nu van de betrekkelijkheid van hun werk bewust, alle stilzwijgende aannames in het verhaal ontdekt kunnen worden. Verder kan het gebeuren, dat een historicus vertrekt vanuit expliciete, theoretische uitgangspunten en, of hij dan wel zij dat nu beseft of niet, heel ergens anders aankomt, dan de theorie zou eisen. Als de auteur dan een verantwoording van vooronderstellingen en uitgangspunten geeft – en in een dergelijk geval gebeurt dat vaak – is dit eerder misleidend dan verhelderend.

Behalve dat het dus in de praktijk op problemen stuit, zijn er ook andere bezwaren tegen het vooropstellen van uitgangspunten. Het lijkt vanzelfsprekend van een wetenschappelijk geschrift te eisen, dat de uitgangspunten ervan duidelijk zijn, zodat op z'n minst de vakgenoten precies weten wat bedoeld wordt: wetenschap is een spel met regels en als niet volgens regels gespeeld wordt, ontstaat verwarring. Duidelijkheid is echter in de geschiedwetenschap niet alleenzaligmakend, omdat niet alléén originaliteit en degelijkheid, zelfs als deze gepaard gaan met wetenschappelijke duidelijkheid, bepalen of een boek gunstig ontvangen wordt. De historicus biedt nieuwe 'feiten' en interpretaties aan om de kennis en het begrip, het beeld van het verleden te verruimen of bij te stellen. Als overeenstemming over de waarde van feiten en interpretatie een kwestie van bewijzen zou zijn, dan zou een systematische opsomming van materiaal en ideeën volstaan. Dit is echter niet zo. Slechts van de geschiedschrijver die weet te *overtuigen* wordt nieuwlichterij aanvaard. De lezer moet zich al lezend, geleid door de lijn van het betoog en de afweging van pro en contra in de tekst, als vanzelf de positie van de schrijver eigen maken en die gaan waarderen. Het is het *verhaal*, dat hierbij uiteindelijk de doorslag geeft. En het is de vraag, of het verhaal gediend is met theoretische bespiegelingen vooraf.

Wil een verantwoording iets voorstellen, dan moet deze meer zijn dan een stemverklaring. Opmerkingen als 'ik schrijf een marxistische geschiedenis' of 'alleen de daden van Historische Figuren tellen' geven de lezer een hint, – kunnen eventueel afschrikken –, maar zijn in ieder geval te algemeen. Er zou dus een uitgebreid theoretisch kader geschetst moeten worden. Het gevaar dreigt dan, dat recensenten het boek gaan beoordelen op basis van de kwaliteit van de filosofische argumentatie of veroordelen omdat de geponeerde theorie hun niet bevalt. Het doel van geschiedschrijving is echter niet een wijsgerig *systeem* te construeren, maar een *visie* te suggereren. De charme van het geschiedverhaal is, dunkt me, juist het concrete ervan. Natuurlijk zijn hierbij maatschappij- en mensopvattingen in het geding, maar geschiedschrijving is op haar best als de lezer, meegevoerd door het betoog, ziet hoe doordacht en gefundeerd de ideeën van de auteur zijn, zelfs of juist als de (maatschappij-) visie van de auteur niet de zijne is (was). Geschiedenis kan tot denken zetten. Voorwaarde daarvoor is, dat dogmatische standpunten door lezer of schrijver niet uitdrukkelijk vooropgesteld worden. Als begonnen wordt met een theoretisch verhaal is de kans bovendien groot, dat de lezer, uit verveling of omdat de theorie hem of haar niet aanstaat, het boek meteen weer dichtslaat.

Ervan uitgaande, dat de idee inmiddels door iedere historicus die die naam verdient onderschreven wordt, dat geschiedwetenschap *altijd* werkt

met interpretaties en dat dus de visie van de auteur *altijd* meespeelt, lijkt het me acceptabel aan de lezer over te laten de visie uit het verhaal te halen. Het gaat immers om de uitleg van een bepaald, omschreven verschijnsel? Als het de historicus niet lukt zijn of haar ideeën in concrete geschiedschrijving uit te beelden, — omdat die visie eenvoudig niet werkt of wegens gebrek aan talent —, voegt het aan het betoog weinig toe vooraf te vertellen hoe het eigenlijk had moeten. Als dit wél lukt, lijkt het vooral de moeite waard bij wijze van conclusie de inmiddels voorbereide lezer op enige bespiegelingen te trakteren.

Al is de rol van interpretatie erkend en bezitten de opvattingen van de gevestigde wetenschap dus niet meer de onaantastbaarheid van de objectiviteit, toch zijn er bepaalde ideeën 'gangbaar'. Daar tegenover kan voortdurend gehamerd worden op bijvoorbeeld de noodzakelijke partijdigheid van geschiedwetenschap op gevaar af dat een in algemene (politiek theoretische) termen vervat betoog een nieuw heilig huisje wordt. Het establishment kan echter ook op zijn eigen wapens bestreden worden: is het niet een uitdaging te trachten de zelfgenoegzaamheid van hen, die menen dé interpretatie gevonden te hebben, door concrete, suggestieve geschiedschrijving te ondermijnen? Zodra eenmaal een boek als paard van Troje binnen is, geaccepteerd is, wordt het ook gemakkelijker de achterliggende gedachten aan de orde te stellen, en nu vanuit een positie van bewezen kracht. Zo wordt bovendien de gevestigde orde het argument uit handen geslagen, dat dit geen geschiedwetenschap is, hét argument waarmee een boek met expliciete, controversiële stellingen en theorie als pamflet, strijdschrift of preek voor eigen parochie kan worden afgedaan. Soms komen gedachten uiteindelijk beter tot hun recht, als ze, in het verhaal vervlochten, op fluistertoon te beluisteren zijn, en niet meteen van de daken geschreeuwd worden.

Tenslotte wil ik wijzen op een gelukkige 'dubbelzinnigheid' van veel goede geschiedschrijving. Het lezen van een overtuigend geschiedboek nodigt uit de gepresenteerde ideeën toe te passen op ander materiaal, dan hetgeen in het boek behandeld wordt. Ook zonder alle suggesties, die van zijn werk uitgaan, als een systeem te presenteren, kan de invloed van een historicus op theoretisch nivo groot zijn, kunnen de implicaties van zijn boek verstrekkend zijn. Zo kan een boek dubbelzinnig, of eigenlijk meerzinnig, zijn: de voorgestelde interpretatie is op meer terreinen inzetbaar.

In de geschiedwetenschap geldt, dat verschillende uitgangspunten gehanteerd kunnen worden en dat verschillende interpretaties soms naast elkaar bestaan. Van oudsher streeft de historicus toch overeenstemming en een overkoepelende visie na. Kan het echter niet één van verdiensten van geschiedschrijving zijn juist door de voortdurende tegenstrijdigheid van interpretaties tot nadenken te verleiden, en in die tegenstrijdigheid in de werkelijkheid bestaande tegenstellingen te weerspiegelen? Sommige dubbelzinnigheden kunnen de 'wetenschappelijke discussie' bevorderen. Zaalbergs ideeën over één- en meerduidelijkheid zijn een vruchtbare ingang om over de aard van de geschiedwetenschap na te denken. Of ze echter tot een in alle opzichten rigoureuze en eenduidig onderscheid tussen literatuur en geschiedschrijving leiden? Het valt te betwijfelen of geschiedschrijving volstrekte eenduidigheid nodig heeft.